

Прасол М. І., викладач кафедри психології та педагогіки факультета психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій ХНУ ВС (м. Харків)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ БАТЬКІВСЬКОГО СТАВЛЕННЯ В СІМ'ЯХ ПРАЦІВНИКІВ ОВС (ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ)

Стаття висвітлює проблему батьківства та батьківського ставлення до дитини, особливості виховання в сім'ях працівників органів внутрішніх справ. В даній статті аналізується література, в якій розглядається проблема батьківства, материнства, батьківського ставлення, як цілеспрямоване формування особистості, з метою підготовки її до участі в суспільному та культурному житті у відповідності з соціокультурними та нормативними моделями та особливості психологічного супроводу батьківства.

Ключові слова: родина, батьківство, материнство, батьківське ставлення, родинне виховання, психологічний супровід батьківства, батьківська позиція.

Статья освещает проблему родительства и родительского отношения к ребенку, особенности воспитания в семьях работников органов внутренних дел. В данной статье анализируется литература, в которой рассматривается проблема отцовства, материнства, родительского отношения, как целенаправленное формирование личности, с целью подготовки ее к участию в общественной и культурной жизни в соответствии с социокультурными и нормативными моделями и особенности психологического сопровождения родительства.

Ключевые слова: семья, отцовство, материнство, родительское отношение, семейное воспитание, психологическое сопровождение родительства, родительская позиция.

Родина, з позиції соціологів, являє собою малу соціальну групу, засновану на шлюбному союзі і кровному спорідненні, члени якої пов'язані спільністю побуту, взаємною допомогою, моральною відповідальністю. Цей найдавніший інститут людського суспільства пройшов складний шлях розвитку: від родинно-плеємних форм гуртожитку, до сучасний форм сімейних відносин. Шлюб, як стійкий союз між чоловіком і жінкою, виник у родовому суспільстві. Основа шлюбних відносин породжує права й обов'язки [Овчарова Р.В., 2003, с.8].

Закордонні соціологи розглядають родину, як соціальний інститут лише в тому випадку, якщо вона характеризується трьома основними видами сімейних відносин: шлюбом, батьківством і спорідненням, при відсутності одного з показників використовується поняття "сімейна група".

Шлюб - явище історичне, він пройшов визначені стадії свого розвитку - від полігамії до одношлюбності. Урбанізація змінила уклад і ритм життя, що спричинило за собою зміну у сімейних відносинах.

Батьківське ставлення у сучасній вітчизняній науці розуміється як система різноманітних почуттів та учинків дорослих людей по відношенню до дітей. З психологічної точки зору батьківське ставлення – це педагогічна соціальна настанова по відношенню до дітей, яка включає в себе раціональний, емоційний та поведінковий компоненти.

Встановлено зв'язок між стилем батьківського ставлення та розвитком визначених типів акцентуацій та психопатій. Наприклад, потураюча гіперпротекція сприяє розвитку істероїдних і гіпертимних рис характеру, домінуюча гіперпротекція посилює астеничні риси характеру дитини, емоційне

відкидання сприяє акцентуації за епілетоїдним типом, підвищена моральна відповідальність стимулює розвиток психостеничного характеру, безнаглядність посилює гіпертимність та нестійку поведінку підлітка [Ейдельман, Юстіцькіс, 1999; Лічко, 1985]

Проблема батьківства постає особливо гостро у зв'язку неоднозначністю розуміння цього феномену у сучасній психолого-педагогічній літературі. Питання про природу батьківських почуттів і ставлення з точки зору буденної свідомості виглядає простим, самоочевидним: батьки, в усякому разі мати, - головні і природні вихователі дитини; їх поведінка детермінується потребою в продовженні роду, а відсутність або нерозвиненість батьківських почуттів — не що інше, як порушення або спотворення цієї універсальної біологічної та соціально – епічної норми. Порівняльно-історичні дані впевнено показують, що сучасні життєві уявлення з даного питання не є універсальними, отже, батьківство, як ми його сьогодні розуміємо, — продукт довготривалого і вельми суперечливого історичного розвитку.

Батьківство як психологічний феномен є інтегральним психологічним утворенням особи, яке в розвиненій формі включає ціннісні орієнтації батьків (родинні цінності), батьківські установки і чекання, батьківські позиції, батьківське ставлення, батьківські почуття, батьківську відповідальність і стиль родинного виховання. Кожен компонент містить емоційні, когнітивні і поведінкові складові. Батьківство виявляється як на суб'єктивно-особистісному рівні, так і на надіндивідуальному рівні. Як надіндивідуальне ціле, батьківство невід'ємно включає, як чоловіка так і жінку та передбачає усвідомлення духовної єдності з шлюбним

Питання психології

партнером по відношенню до своїх або всиновлених дітей.

У вітчизняній науці це питання найінтенсивніше обговорюється в роботах А.І. Антонова, А.Я. Варга, С.Н. Дружніна, Р.Ж. Мухамедрахимова, Л.Ф. Обуховаї, А.С. Співаковської, С.С. Століна, О.А. Шагаєвої, Л.Б. Шнейдер, Э.Г. Эйдемиллер, И.В. Добряков, И.М. Никольская і ін.

Психологічний супровід батьківства - це комплекс взаємозв'язаних і взаємообумовлених заходів, представлених різними психологічними методами і прийомами, які здійснюються в цілях забезпечення оптимальних соціально-психологічних умов для розвитку батьківських відчуттів і батьківської відповідальності, формування гнучких батьківських позицій і батьківського ставлення, становлення батьків повноцінними суб'єктами родинного виховання.

Ця технологія відрізняється від інших наступними особливостями:

- позицією психолога і інших суб'єктів супроводу;
- способами взаємодії і розділенням відповідальності;
- пріоритетами видів (напрямів) діяльності психолога в роботі з батьками;
- стратегічними цілями: розвитком особи батька як суб'єкта родинного виховання;
- критеріями ефективності роботи психолога в термінах суб'єктності особи, пов'язаної з прийняттям батьківської відповідальності.

На даний час існує достатня кількість робіт присвячених вивченню батьківства та

батьківського ставлення, функцій родини та виховання в психології та соціології, але бракує досліджень направлених на вивчення особливостей виховання у сім'ях представників окремих професій та галузей праці, зокрема працівників міліції. Професійна діяльність жінок та чоловіків працівників органів внутрішніх справ безумовно впливає на виховання дітей у родині.

Актуальність нашого дослідження полягає у вивченні впливу виконання професійних обов'язків працівниками ОВС, професійної деформації, яка безумовно існує у представників даної професії на особливості і порушення виховання дітей.

Метою даного дослідження є вивчення типів порушень батьківського ставлення у родинних працівників ОВС.

В дослідженні приймали участь чоловіки – працівники органів внутрішніх справ (50 чоловік), чоловіки – працівники інших державних установ (50 чоловік), жінки – працівники ОВС (50 жінок), жінки – працівники інших державних установ (50 жінок).

Методами дослідження порушення батьківського ставлення в сім'ях працівників ОВС нами обрано: опитувальник для батьків «Свідоме батьківство», який був розроблений М.О.Єрміхіной, під керуванням Р.В.Овчарової у 2003 році; методику діагностики «Батьківських ставлень» А.Я.Варга, В.В.Століна.

За опитувальником для батьків «Свідоме батьківство», який був розроблений М.О.Єрміхіной, під керуванням Р.В.Овчарової нами отримано висновки, які відображено в таблиці 1.

Таблиця 1.

Показники свідомості батьківства	Чоловіки – працівники ОВС	Чоловіки – працівники інші	Жінки – працівники ОВС	Жінки – працівники інші
Батьківська позиція	17,84 ± 1,97	23,24 ± 2,52**	18,60 ± 1,36	25,44 ± 2,07**
Батьківські почуття	18,40 ± 1,71	22,96 ± 2,59**	17,88 ± 3,03	24,44 ± 2,73**
Батьківська відповідальність	20,80 ± 2,42	26,16 ± 1,66**	20,76 ± 2,52	27,20 ± 1,21**
Батьківські установки	18,72 ± 1,60	19,64 ± 1,97*	19,40 ± 1,77	20,66 ± 4,14
Родинні цінності	16,48 ± 2,16	19,24 ± 2,25**	16,76 ± 1,64	24,84 ± 2,10**
Стилі виховання	15,92 ± 1,56	18,76 ± 2,35**	18,56 ± 2,70	24,18 ± 1,49**
Батьківське ставлення	17,92 ± 1,85	25,88 ± 1,59**	14,56 ± 2,21	27,34 ± 2,52**

Примітка: * - $p < 0,05$, ** - $p < 0,001$.

З таблиці видно, що середні показники за шкалами «Батьківська позиція» та «Батьківські почуття» сформовані в групах досліджуваних різною мірою: у чоловіків та жінок, які працюють в ОВС на середньому рівні, а в групах працівників інших державних установ, як чоловіків так і жінок - на високому рівні. Середні показники «Батьківської відповідальності» в усіх групах досліджуваних сформовано на високому рівні, проте в групі працівників інших державних установ більшою мірою ніж у працівників ОВС. Середні показники по позиціям: «Батьківські установки», «Родинні цінності», «Стилі виховання» в обох групах досліджуваних сформовано на середньому рівні, проте в групі працівників державних установ

також сформовано більшою мірою ніж у працівників ОВС. Середні показники «Батьківського ставлення» сформовані в групах досліджуваних різною мірою: в групах працівників інших державних установ, як у чоловіків так і у жінок - на високому рівні, а в групах працівників ОВС - на середньому. Констатовано, що у матерів та батьків, які працюють в ОВС сформованість батьківського ставлення виражена меншою мірою, ніж у батьків - працівників інших державних установ. Це означає, що батьківська позиція в цілому більш сформована у працівників інших державних установ, вони на відміну від чоловіків та жінок працівників ОВС мають більш ґрунтовне батьківське ставлення, більше уваги

Питання психології

приділяють вихованню дітей, мають свою думку з приводу виховання та сформовані стилі. Також з наведеної таблиці ми бачимо, що чоловіки та жінки працівники ОВС в меншій мірі проявляють батьківські почуття до своїх дітей. На нашу думку, це пов'язано перш за все з браком часу у працівників міліції на виховання дітей, з особливостями професійної деформації, яка впливає на зменшення їх чутливості в цілому та на менш чуйне ставлення до членів своєї родини зокрема.

Показник визначеності батьківських установок у чоловіків працівників ОВС також сформовано в меншій мірі ніж у працівників інших державних установ, але різниця за середніми показниками батьківських установок не така значна, як по решті показників. Це говорить про те що, усі чоловіки, не залежно від

роду їх професійної діяльності мають не дуже читки батьківські установки – установки на виховання дітей. Установка на виховання дітей найбільш сформована у жінок, які працюють в інших державних установах.

Найбільш високий середній показник в усіх групах досліджуваних чоловіків працівників міліції за шкалою «Батьківська відповідальність», це свідчить про те що, ці чоловіки мають розвинену особисту відповідальність за життя та розвиток своїх дітей, приділяють увагу забезпеченню функціонування родини, приймають участь у житті родини та прагнуть до покращення стосунків з дітьми та батьківського ставлення.

За методикою діагностики «Батьківських ставлень» А.Я.Варга, В.В.Століна отримані дані відображено в таблиці 2.

Таблиця 2.

Типи батьківського ставлення	Чоловіки – працівники ОВС	Чоловіки – працівники інші	Жінки – працівники ОВС	Жінки – працівники інші
Прийняття-нехтування	20,72 ± 16,99	23,77 ± 18,88	71,97 ± 26,89	18,65 ± 20,44**
Кооперація	41,74 ± 20,62	32,67 ± 24,75	31,75 ± 14,54	51,31 ± 25,49**
Симбіоз	38,34 ± 20,08	24,42 ± 20,71**	74,52 ± 22,70	56,60 ± 22,62**
Авторитарна гіперсоціалізація	84,63 ± 12,91	44,98 ± 13,23**	69,98 ± 25,54	25,45 ± 21,60**
Інфантилізм	21,37 ± 12,98	33,78 ± 15,21**	69,18 ± 16,26	28,20 ± 15,55**

Примітка: * - $p \leq 0,05$; ** - $p \leq 0,001$.

З таблиці видно, що середні показники за шкалою «прийняття-нехтування» в групах досліджуваних чоловіків виражені на низькому рівні і статистично значимої різниці не мають. Це означає, що і чоловіки-працівники ОВС і чоловіки-працівники інших державних установ приймають своїх дітей такими, які вони є. Батьки симпатизують своїй дитині, прагнуть проводити час з дитиною, схвалюють її інтереси та плани. На відміну від чоловіків в групах досліджуваних жінок констатовано різні рівні сформованості нехтування інтересами та потребами дитини. Найвищий середній показник за даною шкалою у групі досліджуваних жінок – працівників ОВС.

Середні показники за шкалою «кооперація» в групах досліджуваних чоловіків та жінок працівників ОВС та в групі чоловіків, що працюють в інших державних установах виражені на середньому рівні і статистично значимої різниці не мають. Найвищий показник за шкалою «Кооперація» констатовано в групі жінок, які працюють в інших державних, це означає, що ці жінки найбільш зацікавлені у справах та планах дитини, намагаються їй у всьому допомагати, мають почуття гордості за свою дитину, високо оцінюють її здібності.

Середні показники за шкалою «Симбіоз» в групах досліджуваних чоловіків, як працівників ОВС так і працівників інших державних установ виражені на середньому рівні. У жінок цей показник вищий і зустрічається частіше. Так найвищий показник у групі жінок, які працюють в ОВС. Це свідчить про те, що жінки - працівники ОВС прагнуть до симбіотичних стосунків з дитиною. Батьки, які працюють в

ОВС більше прагнуть огородити дитину від труднощів та неприємностей життя, постійно хвилюються за дитину, вона здається їм маленькою та незахищеною, не дають дитині самостійності, а зі зростанням автономності дитини, тривога за неї зростає. Це свідчить про вплив виконання батьками-працівниками ОВС своїх професійних обов'язків (охорони та захисту населення) на спілкування з дітьми. Батьки-працівники ОВС прагнуть захищати членів своєї родини більш ретельно ніж батьки, які працюють в інших установах, тому що кожен день, при виконанні своїх професійних обов'язків стикаються зі злочинністю, правопорушеннями та людським горем. Тому, чим більше дитина автономізується, зростає та виходить з під опіки і контролю батьків, тим більше зростає у них тривога за неї.

Середні показники за шкалою «авторитарна гіперсоціалізація» виражені в групах досліджуваних різною мірою: у чоловіків та жінок працівників ОВС на високому рівні, а у чоловіків та жінок, які працюють в інших державних установ на середньому. Констатовано, що у чоловіків-працівників ОВС даний тип батьківського ставлення сформований значно більшою мірою, ніж в усіх інших групах досліджуваних. Слід зазначити, що стиль батьківського ставлення «авторитарна гіперсоціалізація» сформований на високому рівні у 92% чоловіків-працівників ОВС. Це означає, що у батьківському ставленні чоловіків-працівників ОВС переважає авторитаризм. Батьки - працівники ОВС потребують від дитини безумовної слухняності та дисципліни.

Вони намагаються нав'язати дитині в усьому свою волю, не в змозі стати на її точку зору. За прояв свавілля дитину суворо карають. Ці батьки неспинно слідкують за соціальними досягненнями дитини, її індивідуальними особливостями, звичками, думками, почуттями.

Середні показники за шкалою «інфантилізм» виражені в групах досліджуваних різною мірою: у чоловіків-працівників ОВС на низькому рівні, а у чоловіків-працівників інших державних установ на середньому. Констатовано, що даний стиль батьківського ставлення найбільшою мірою сформований у групі досліджуваних жінок - працівників ОВС. Це говорить про те, що вони бачать своїх дітей молодшими у порівнянні з реальним віком, нехтують потребами дитини, які відповідають її реальному віку. Жінки, які працюють в ОВС за браком часу дуже мало приділяють уваги дитині, майже не приймають участі у її вихованні, а тому не розуміють її реальних можливостей та рівня розвитку, не висуваючи вимог, які б відповідали її віку і не даючи їй відповідних завдань, вважають дитину «маленькою невдахою».

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що професійна діяльність чоловіків та жінок працівників ОВС безумовно впливає на формування та особливості батьківського ставлення. Чоловіки-працівники ОВС прагнуть суворо та авторитарно виховувати дітей, обирають

систему покарань, нехтуючи заохоченнями, слідкують за всіма досягненнями дитини, не рідко пред'являючи до неї непомірні вимоги, проте прагнуть приділяти їй час та увагу, допомагати у вирішенні складних питань, мають віру у здібності та можливості дитини. Жінки, які працюють в ОВС навпаки дуже багато дозволяють дітям, не висувають до них належних вимог, не приділяють достатньо уваги їх вихованню та, не маючи чіткої системи заохочень та покарань, потурають бажанням дитини.

З усього вище зазначеного ми можемо зробити наступний висновок: чоловіки та жінки, які працюють в ОВС прагнуть до покращення батьківського ставлення, батьківських почуттів та виховання дітей в цілому, але особливі умови служби, брак часу на спілкування з дітьми та вади характеру (емоційна холодність, нечуйність, безкомпромісність, іноді жорстокість) спричинені професійною деформацією заважають їм у цьому. Для покращення цієї ситуації нами розроблено тренінг «Ефективного батьківства», який пропонується проводити з батьками - працівниками ОВС та членами їх сімей. Мета тренінгу: покращення батьківського ставлення та почуттів, підвищення батьківської компетентності та надання батькам інформації про особливості виховання та розвитку дітей різного віку.

Література:

1. Андрейко А. В. Батьківство як психологічний феномен // Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України / За ред. академіка С. Д. Максименка. – К.: Міленіум, 2006. Вип. 29. 604 с. - С. 57 – 63.
2. Власова О.І. Педагогічна психологія. / О.І. Власова - К.: Либідь, 2005.- 214с.
3. Говорун Т.В. Гендерна психологія. / Т.В. Говорун, О.М. Кікінеджи – К.: Академія, 2004.- 312с.
4. Дмитренко А.К. Психологія сімейного виховання. / Дмитренко А.К., Мармазинська П.С., Тарновська О.С. – Чернівці: Прут, 2001.- 253с.
5. Дружинин В. Психологія сім'ї. - М.: КСП, 1996- 234с.
6. Люблінська А.А. Дитяча психологія / А.А.Люблінська: М.; «Просвіта», 1971.- 415с.
7. Манова-Томова Василка, Психологічна діагностика раннього віку / Василка Манова-Томова: Київ; Головне видавництво видавничого об'єднання «Вища школа» 1978.-167с.
8. Мухіна В.С. Вікова психологія: феноменологія розвитку, дитинство, отрочество: підручник для студентів ВУЗів.-7-ме видання / В.С. Мухіна: М.; Видавничий центр «Академія», 2002.-456с.
9. Овчарова Р.В. Психологическое сопровождение родительства / Р.В. Овчарова: М., Изд-во Института психотерапии, 2003.-319с.
10. Овчарова Р.В. Родительство как психологический феномен: учебное пособие. / Р.В. Овчарова:-М.: Московский психолого – социальный институт, 2006.-496с.
11. Филиппова Г.Г. Психология материнства / Г.Г. Филиппова: М., Издательство Института Психотерапии, 2002.- 240 с.
12. Эйдемиллер Э.Т. Семейная психотерапия. / Э.Т. Эйдемиллер, В.В. Юстицкий: Л., Медицина, 1990.- 367с.
13. Эйдемиллер Э.Г., Семейный диагноз и семейная психотерапия. / Э.Г. Эйдемиллер, И.В. Добряков, И.М. Никольская – Изд-е 3-е. – Спб.: Речь, 2007. – 352с.

Prasol M.I., lecturer in psychology and pedagogy

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF PARENTAL ATTITUDES IN FAMILIES OF POLICEMEN (GENDER ASPECTS)

The article deals with the issue of parenting and the parent of a child, especially the education of the families of employees of the Interior. This paper analyzes the literature that deals with the problem of paternity, maternity, parental relationship as a purposeful personality formation, in order to prepare it for participation in social and cultural life in accordance with the socio-cultural and normative models and characteristics of psychological support parenting. Family circumstances, including social status, occupation, material level and parental education, largely cause the career of the child. Keywords: family, fatherhood, motherhood, parenthood, family education, psychological support parenting, parental attitude.